

Słowo o Profesorze Andrzeju Flisie

Ciemność jest cierpieniem umysłu.

Obscurity is painful to the mind... „Ciemność jest cierpieniem umysłu” – to tłumaczenie powiedzenia Hume’a dość dobrze oddaje zwięzłą elegancję angielskiego oryginału, ale czyni to kosztem utraty kilku odcieni znaczeniowych. Bo „*obscurity*” to nie tylko ciemność, lecz również brak światła, które winno oświecać ludzką myśl. Od tego samego łacińskiego źródłosłowa co angielskie „*obscurity*” pochodzi nasz „obskurantyzm”, ale w tym kontekście byłby on zbyt mocny. Hume’owi nie chodziło tylko o „zatwardziałą głupotę”, lecz także o zwykły brak zainteresowania wiedzą.

Tak rozumiana ciemność jest cierpieniem umysłu. Tym bardziej niebezpiecznym, im bardziej nieświadomym. Podobnie jak nieświadomiona choroba jest bardziej niebezpieczna od uświadomionej, bo nie zwraca uwagi na konieczność sięgnięcia po lekarstwo.

Jeżeli brak wiedzy jest cierpieniem, to wiedza powinna być przyjemnością. I tak jest rzeczywiście. Tych, co wiedzą, nie trzeba o tym przekonywać, bo wiedzą; a tych, co żyją w nieustannej ciemności, i tak nic nie przekona. Hume pisze, że gdyby nawet z uprawiania nauki nie było żadnych praktycznych korzyści, i tak warto byłoby ją uprawiać, ponieważ zaspokaja „niewinną ciekawość” (*innocent curiosity*)...

Michał Heller, *Jak być uczonym*, Kraków 2009, s. 10.

Profesora Andrzeja Flisa, któremu dedykujemy niniejszy tom, z pewnością nie trzeba było przekonywać do nauki, do wiedzy. Jak nikt inny, wiedział on, w jaki sposób pełnymi garściami czerpać przyjemność z uprawiania nauki, jak zaspokajać i nieustannie pobudzać, pielęgnować ową naiwną ciekawość, która pozwala uczonemu patrzeć na świat spojrzeniem zawsze świeżym i pełnym zdziwienia. U Profesora ciekawość ta wywoływała także ciągły niepokój, niekiedy przeradzający się w gwałtowną irytację. To wszystko sprawiało, że Andrzej Flis nieustannie wybiegał do przodu, z pasją szukał nowych wyzwań, stawiał przed sobą nowe zadania. Czasem poszukiwania te rodziły otwartą konfrontację, nie zawsze miłą dla jej uczestników, zawsze jednak niezwykle twórczą i owocną.

To właśnie ta ciekawość była – jak się wydaje – głównym autorem jego biografii naukowej. Jeszcze w szkole średniej, jak sam mówił, chciał być dziennikarzem. Chciał szukać i dociekać. Nie godził się na życie w ciemności. Dziwił się, że innym ciemność nie przeszkadza. Splot różnych wydarzeń pchnął go jednak ku karierze akademickiej. Rozpoczął ją od studiów socjologicznych, które ukończył w 1976 roku, przedstawiając pracę magisterską dotyczącą wyjaśniania holistycznego i historycznego u Karola Marksa. Warto wspomnieć, że w swej pracy nie starał się w żaden sposób zweryfikować trafności teorii uczonego, chciał się natomiast dowiedzieć,

w jaki sposób, przy użyciu jakich metod ten XIX-wieczny filozof objaśniał rzeczywistość świata społecznego...

Trzy lata później Andrzej Flis ukończył studia filozoficzne. Pod opieką profesora Zbigniewa Kuderowicza przygotował rozprawę magisterską poświęconą ontologii Ludwika Wittgensteina. Jednak filozofia nigdy nie stała się jego pasją. Cóż, ta dziedzina wiedzy, jedna przecież z najstarszych – jak sam mówił – nie kuszyła wielością i różnorodnością zagadek, z którymi mógłby się zmierzyć, nie stawiała dostatecznych dlań wyzwań. Pomimo to Profesor Flis zawsze bardzo cenił filozofię, i to jej zawdzięczał specyficzny sposób myślenia, uporządkowaną dociekliwość i erudycję.

Rozmaite wyzwania znajdował natomiast na polu socjologii, z którą ostatecznie związał się na wiele lat. Tu – mówił – było wiele do zrobienia, tu ciągle pojawiały się nowe obszary, które można było opracować teoretycznie, tu nadal można było zadawać pytania i szukać odpowiedzi, spierać się i dyskutować, tu wreszcie można było burzyć i budować na nowo... W 1983 roku na podstawie pracy *Socjologiczne koncepcje człowieka* przygotowanej pod kierunkiem profesora Piotra Sztompki został doktorem nauk humanistycznych. Rozprawę habilitacyjną przedstawił w 1991 roku. W niej po raz kolejny zadał pytanie o źródła myśli Karola Marksa. Tym razem jednak zafascynowało go, jak sam to ujmował, „wewnętrzne pęknięcie uczonego” – jednego z najwybitniejszych umysłów XIX wieku. Owo pęknięcie zrodziło specyficzną wizję rzeczywistości – wizję, w której współlistniała ścisła, głęboko intelektualna analiza świata kapitalistycznego z myślą skrajnie utopijną. W 2002 roku uzyskał tytuł profesora i stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Późniejsze zainteresowania badawcze Andrzeja Flisa dotyczyły bardzo szerokiego spektrum zagadnień – socjologii kultury, teorii cywilizacji, historii wczesnego chrześcijaństwa, historii cywilizacji europejskiej i przemian kulturowych zachodzących w jej łonie, a także specyfiki kultur Dalekiego Wschodu. Pracą, w której w najpełniejszy sposób udało Mu się połączyć wszystkie te wątki, jest książka stanowiąca plon ponad dziesięcioletnich badań *Chrześcijaństwo i Europa. Studia z dziejów cywilizacji Zachodu* (I wydanie 2001, II wydanie 2003). W pracy tej zmierzył się z próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie o genezę kultury europejskiej i jej specyfikę. Tłem rozważań stały się natomiast wyniki badań, jakie prowadził Autor przez niemal dwa lata na Dalekim Wschodzie (Chiny, Korea, Japonia, Wietnam, Kambodża). Zdaniem Profesora konfucjański krąg kulturowy przez swoją całkowitą odmienność stanowi doskonały punkt odniesienia dla społeczno-kulturowych badań cywilizacji zachodniej.

Inną fascynacją Andrzeja Flisa była historia i rozwój chrześcijaństwa na Bliskim Wschodzie i w Egipcie. Badania nad pierwszym z wymienionych obszarów, prowadzone w latach 1998–2000 w Syrii, Libanie, Jordanii, Iraku, Iranie i Izraelu, zaowocowały bogato ilustrowaną książką przygotowaną we współpracy z Beatą Kowalską – *Zapomniani bracia. Ginący świat chrześcijan Bliskiego Wschodu* (2003). Dziejom i obecnej sytuacji chrześcijaństwa w Egipcie miała być poświęcona praca *Chrześcijaństwo na ziemi faraonów*. Kompletny materiał stanowiący podstawę tej pracy został zebrany przez Profesora i jego współpracowników w czasie trzech wypraw badawczych do Egiptu, prowadzonych w latach 2004–2008. Na opracowanie stale czekają notatki Profesora, fragmenty poszczególnych rozdziałów, a także obszerna dokumen-

tacja fotograficzna, filmowa i dźwiękowa sporządzona przez Niego i pozostałych uczestników wypraw.

Poza powyższym studium w archiwum Profesora Andrzeja Flisa pozostało ponadto wiele nieukończonych prac: konspektów i notatek do mających powstać książek; jest tam sporo gotowych planów artykułów i opracowań, mniej lub bardziej szczegółowo naszkicowanych projektów badawczych. Profesor zostawił też notatki wskazujące na pewne idee, które dopiero co się zarysowały i czekały na rozwinięcie, dopracowanie i w przyszłości pełną realizację. Niewątpliwie dwa najszerzej zakrojone projekty dotyczyły głównego przedmiotu zainteresowań Andrzeja Flisa, a więc dziejów i specyfiki cywilizacji zachodniej oraz jej kontaktów z cywilizacjami Wschodu. Niedokończona, ale dość mocno już zaawansowana była niezwykle obszerna praca *Zachód i cywilizacja Wschodu. Wzory ewolucji i dyfuzji kultury*, ujmująca teoretycznie problematykę rozwoju i zmian kulturowych z jednej strony, z drugiej zaś – ukazująca omawiane kwestie na konkretnych przykładach. Tutaj miały się znaleźć m.in. rozdziały „Historia powszechna i historie lokalne”, „Mechanizmy rozwoju kultury” czy „Chiny, Japonia, Korea wobec ekspansji Zachodu”. Profesor planował również przygotowanie rozszerzonej wersji wspomianej już książki *Chrześcijaństwo i Europa. Studia z dziejów cywilizacji Zachodu*. Praca ta miała się składać z dwóch tomów, przy czym tom drugi miał obejmować refleksje nad specyfiką cywilizacji Wschodu i Zachodu w perspektywie porównawczej. Szkice tej części książki zawierają rozdziały: „Izolacjonizm Wschodu i ekspansjonizm Zachodu”, „Cywilizacja Konfucjańska i cywilizacja Zachodu” oraz „Czego Zachód nauczył się od Wschodu w XX wieku”.

Innym zamysłem, który nie doczekał się realizacji i pozostał jedynie w formie luźnych uwag, jest niewielka książeczka o Chrystusie *Życie i tragedia Jezusa*. Pracę tę Profesor planował rozdzielić między trzy rozdziały: „Jezus Chrystus – prorok nieznan”, „Jezus Chrystus – prorok epigon” i „Jezus Chrystus – prorok tragiczny”.

Być może część tych projektów doczeka się dokończenia i realizacji przy wspólnym wysiłku współpracowników, z którymi Andrzej Flis wielokrotnie dyskutował i spierał się o kwestie stanowiące przedmiot jego zainteresowań.

Równoległe z działalnością naukową, badawczą Profesor Flis realizował się także jako nauczyciel akademicki. Zawsze powtarzał, że praca, która pozwala na połączenie aktywności naukowej i dydaktycznej, jest jedyna w swoim rodzaju – jej istotą jest bowiem rozwijanie własnych zainteresowań, całkowite oddanie się temu, co człowieka fascynuje i jednocześnie... nieustanne mówienie o tym. A uczelnia zapewnia wiernych słuchaczy. Wykładów Profesora słuchali studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego, Politechniki Śląskiej, Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej; z gościnnymi wykładami odwiedził wszystkie chyba kontynenty.

Nie można nie wspomnieć o organizacyjnym wymiarze aktywności Andrzeja Flisa. Z jego inicjatywy w 1996 roku w ramach Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego powstała Pracownia Porównawczych Studiów Cywilizacji, która cztery lata później została przekształcona w Zakład Porównawczych Studiów Cywilizacji, by ostatecznie w 2005 roku uzyskać pełną autonomię (w ramach Wydziału Filozoficznego UJ) już jako Katedra Porównawczych Studiów Cywilizacji. Ta właś-

nie jednostka stała się miejscem, w którym spotykali się Autorzy tekstów zawartych w niniejszym tomie, to tutaj, razem z Andrzejem Flisem spędzali długie godziny na dyskusjach i sporach, to tutaj – jak mawiał Profesor – pochylali się nad problemami świata...

Na książkę, którą oddajemy do rąk Czytelnika, składa się wybór artykułów autorstwa współpracowników, uczniów i przyjaciół Andrzeja Flisa. Są tu studia, które powstały z jego inspiracji, są teksty, które zawierają odpowiedzi na zadane przez Niego pytania, są wreszcie rozważania na tematy, którymi Profesor interesował się w sposób szczególnie i chętnie słuchał o nowych odkryciach i ustaleniach. Książkę zamyka niepublikowany dotąd artykuł Profesora.

Wybrane publikacje Profesora Andrzeja Flisa

- 1984, *Socjologia wiedzy a teoria alienacji* (z S. Kaprałskim), „Studia Socjologiczne”, nr 4.
1987, *Interesy, charyzma i dynamika kultury* (z S. Kaprałskim), „Studia Socjologiczne”, nr 4.
1988, *Czas społeczny: między zmianą a nieśmiertelnością* (z S. Kaprałskim), „Studia Socjologiczne”, nr 2.
1990, *Antynomie wielkiej wizji. Krytyka marksowskiej teorii historii*, Kraków.
2001, *Chrześcijaństwo i Europa. Studia z dziejów cywilizacji Zachodu*, Kraków.
2004, *Zapomniani bracia. Ginący świat chrześcijan Bliskiego Wschodu* (wraz z B. Kowalską), Kraków.
2005, *Czego się Zachód nauczył od Wschodu w XX w.?*, [w:] *Wartości Wschodu i wartości Zachodu. Spotkania cywilizacji*, red. J. Danecki, A. Flis, Kraków.
2006, *Niezamierzone konsekwencje działań makrospołecznych. Paradoksy westernizacji Dalekiego Wschodu*, [w:] *Stawanie się społeczeństwa*, red. A. Flis, Kraków.

Agata Świerzowska